

het hagelkruis

Uitgave: Heemkundekring Barthold van Heessel * Aarle Rixtel
30^e jaargang nr. 3

HET HAGELKRUIS

In de Hooge Akkers, in het verlengde van de Hagelkruisweg in Aarle-Rixtel, vinden we dit hardstenen 14^e-eeuws kruis met een archaïsch aandoende Christusfiguur. Deze kruisen dienden in de tijd om hagelschade aan de landbouwgewassen te voorkomen en werden altijd geplaatst op een kruispunt van wegen. Zo ook met dit kruis in Aarle-Rixtel.

In vroegere dagen werden bij het kruis broodbedelingen gehouden en op de kruisdagen hielden de processies er halt. In de bovenkant van het kruis bevindt zich een opening, welke diende om er een lantaarn in te plaatsen.

Het is het enige bewaard gebleven hagelkruis in Noord-Brabant.

Foto omslag: fotostudio Henk Kweens

HET HAGELKRUIS

Dertigste jaargang, nr. 3, herfst 2013

Informatieblad van Heemkundekring Barthold van Heessel te Aarle-Rixtel.
Tijdschrift met artikelen over geschiedenis, archeologie, heemkunde e.a.
met betrekking tot Aarle-Rixtel.
Verschijnt viermaal per jaar.

Abonnementskosten: € 8,00 per jaar, exclusief verzendkosten
Losse nummers: € 2,00 verkrijgbaar in het Museum Heemkamer
Barthold van Heessel

Heemkundekring Barthold van Heessel

Bosscheweg 14a, 5735 GV Aarle-Rixtel, tel.: 0492 383553

Bestuur

Voorzitter:	J. Dekkers	Spechtstraat 6	0492 381673
Secretaris:	F. Bussemaker	Havenweg 13	0492 381228
Penningmeester:	D. van de Laar	Kerkstraat 27	0492 384415

Overige bestuursleden: H. van Beek, H. Beniers, F. v. Duppen-Strijbosch en
J. v.d. Weerden

Redactieraad informatie- en contactblad "Het Hagelkruis"

H. van Beek, Dorpsstraat 30G, (0492 381851) h.vanbeek9@chello.nl
A. Claessen, Rode Schutplein 8, (0492 382342) jamclaessen@onsbrabantnet.nl
J. Dekkers, Spechtstraat 6, (0492 381673) jcadekkers@onsbrabantnet.nl
A. Willemsen-Huffenreuter

Verspreiding: J. Dekkers

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel BV, Postbus 33, 5735 ZG Aarle-Rixtel

INHOUD

Colofon		1
Inhoudsopgave		2
Van de voorzitter	Jan Dekkers	3
Bezichtiging klokkengieterij	Jan Dekkers	4
Een bijzondere vondst	Henk van Beek	12
Er was eens ...	Louis Barten	14
Tiendpalen in Aarle-Rixtel	Henk van Beek	16
Het Strijps Heike	Henk van Beek	18
Het wonen als oorzaak van problemen	Louis Barten	22
Openingstijden museum		28

Beste mensen,

Wanneer ik terugkijk op de afgelopen periode wil ik toch nog even de Open Monumentendag in herinnering roepen die jaarlijks landelijk wordt gehouden en dus ook in Aarle-Rixtel. In ons dorp beschikken we over een behoorlijk groot aantal gemeentelijke en rijksmonumenten.

Een van deze rijksmonumenten is de Koninklijke Klokengieterij Petit & Fritsen. En wat in 20 jaar niet lukte, is dit jaar wel mogelijk geworden: de klokengieterij met zijn unieke, nog steeds in gebruik zijnde houtgestookte smeltoven was voor publiek geopend. Wie hier naar toe is gekomen heeft kunnen genieten van dit historisch stukje Aarle-Rixtel en kreeg uitgebreid toelichting van de enige echte klokengieter: de heer Frank Fritsen. Een uitgebreid artikel over deze dag, met een uitleg over de werking van de oven en het bouwen van klokken vind je elders in dit blad.

Echter, dit was nog niet alles. Er was een rondwandeling georganiseerd langs verschillende monumenten, met een beschrijving van die monumenten, in de directe nabijheid van de klokengieterij. En ook hier werd veel gebruik van gemaakt. Open Monumentendag was en is een goede dag om eens kennis te maken met objecten, waar je dikwijls langs komt, maar waarvan je de historie niet kent.

Er is nog veel meer over het Aarle-Rixtels heem te ontdekken als je daar echt in geïnteresseerd bent. De Heemkamer van Heemkundekring Barthold van Heessel biedt daar volop mogelijkheden voor. En wanneer men als groepje onder begeleiding van een deskundige gids eens wil rondwandelen door historisch Aarle-Rixtel, neem dan gerust contact op met onze vereniging: info@heemkameraarlerixtel.nl.

Verder hoop ik dat u weer met plezier dit boekje zult lezen.

Jan Dekkers, voorzitter

Bezichtiging klokkengieterij tijdens Open Monumentendag een groot succes

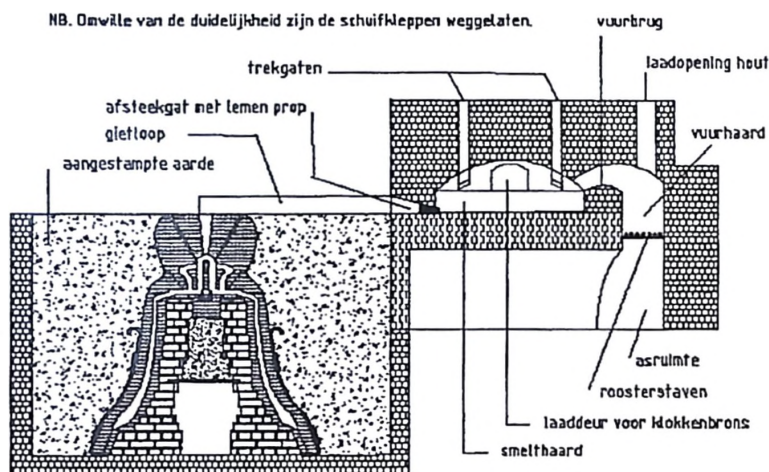
Jan Dekkers

Tijdens de laatste Open Monumentendag, die het thema 'Macht en Pracht' had meegekregen, was voor het eerst sinds een twintigtal jaren de Koninklijke Klokkengieterij van Petit & Fritsen voor het publiek geopend. Heel veel mensen maakten dankbaar gebruik van de gelegenheid en bezochten op zaterdag of zondag deze unieke fabriek. Zoveel mensen deden dat dat op de zondagmiddag om ongeveer 12.00 uur alle toegangskaarten om de klokkengieterij te kunnen bezoeken reeds uitgegeven waren. In deze twee dagen kwamen een kleine 800 personen een bezoek brengen en zij lieten zich uitvoerig voorlichten over het fabriceren en het gieten van klokken.

In nauw overleg met dhr. Frank Fritsen, directeur van de klokkengieterij, was een programma opgesteld waarbij om het half uur een groep van tussen de 15 en 20 personen de klokkengieterij werd binnengeleid.

Na een korte uiteenzetting over de geschiedenis van de klokkengieterij in de kleine ontvangsthall van het hoofdgebouw, dat overigens een Rijksmonument is, gingen de bezoekers meer dan 100 jaar terug in de tijd. Na twee drempels en deuren gepasseerd te zijn werden de bezoekers doorgeleid naar de grote 'zandbak', de gietkuil, met de unieke houtgestookte smeltoven, alwaar meestal Frank Fritsen de bezoekers verwelkomde en een uiteenzetting gaf over de werking en het gebruik van de smeltoven.

Smeltoven

Het oudste gedeelte van de gieterij, het voorste deel, is op de Rijksmonumentenlijst geplaatst. Straalt het in 1906 in gebruik genomen pand aan de buitenkant al een eerbiedwaardige ouderdom uit, de oude houtsmeltoven binnen is een plaatje. De door de grootvader van Frank in 1906 in gebruik genomen oven rijst hoog op in de halfduistere ruimte. Het is waarschijnlijk de enige nog bestaande en in gebruik zijnde houtgestookte smeltoven ter wereld. Achter de oven ligt een vele meters hoge stapel brandhout, voornamelijk eiken- en beukenhout. Bezoekers wanen zich in het begin van de vorige eeuw. Het gevaarte, dat veel weg heeft van een molen zonder wieken, kan klokken tot meer dan 10 ton aan.

Frank vertelde dat alle grote klokken, d.w.z. klokken vanaf de 2000 kilo, nu nog met behulp van deze oven gegoten worden. En dat is altijd weer een bijzondere gebeurtenis. Vlak voor het gieten, waarbij de opdrachtgever meestal ook aanwezig is, bidden de gieters hardop het 'Onze Vader'. Een traditie die is ingegeven door Frank's grootvader en die dus nog steeds geëerbiedigd wordt. Zo is er ook het kleine beeldje van St. Barbara, patrones van de klokkengieters, halverwege de hoogte van de oven, waarvoor dag en nacht een elektrisch kaarsje brandt.

De grootste klok die hier ooit is gegoten is een klok geweest van 10.750 kilo en die hangt op het universiteitsterrein van de universiteit van Seoel in Zuid-Korea. De oven, inclusief dit deel van de gieterij, is het alleszins waard om op de Werelderfgoedlijst van de Unesco te worden geplaatst!

Het proces van klokkenvormen en het gieten van klokken onder de 2000 kilo gebeurt in de aansluitende hal met twee kleinere ovens.

Hoe werkt die houtgestookte smeltoven eigenlijk?

Ik neem u even mee terug naar de tijd dat de Hinderwetvergunning voor deze klokkengieterij werd aangevraagd. In de aanvraag staat o.a. het volgende:

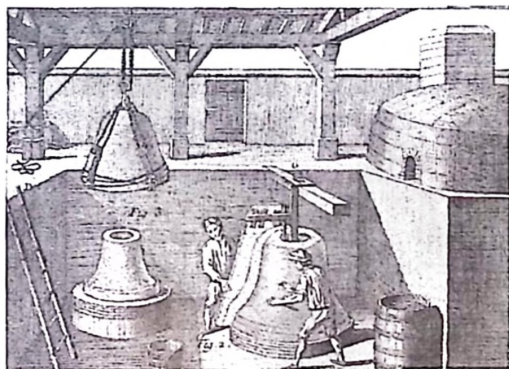
"In deze inrichting zal het navolgende worden verricht, vervaardigd of verzameld. Het kneden en bereiden van leem om daarmee onder een draaiende mal de binnen- en buitenvormen der te gieten klokken te maken. Deze vormen zijn van binnen hol, worden opgetrokken op een steenen voet, die van een vuurmond met rooster is voorzien en worden onder de bewerking gestookt om het drogen van den leem te bespoedigen. Het smelten van het metaal - tin en rood koper – in den op de tekening aangegeven smeltoven door een gewoon vuur zonder ventilators. Vervolgens het gieten – hierna breeder omschreven – en na de gieting de afwerking, montering en verzending der klokken met behulp van de daarvoor benodigde gereedschappen en werktuigen, ook die voor de bewerking van ijzer als in een gewoone smidse. Nadat vooraf in den gietkuil de klokkenvormen zijn opgesteld en tot boven de kroon met aarde zijn aangevuld en stevig aangestampt, wordt boven die vormen een steenen goot met de noodige

zijkanaaltjes aangelegd en in verbinding gebracht met den smeltoven, en wel zo, dat na wegneming van een prop, ter hoogte van den vloer van den smeltoven aangebracht, het gesmolten metaal vanzelf in de goot en vervolgens in de klokkenvormen loopt. Het gesmolten metaal wordt voor het gieten niet verplaatst in schenkan of smeltkroezen, zooals door middel van kraanen en tangen in ijzer- of kopergieterijen gebruikelijk is.

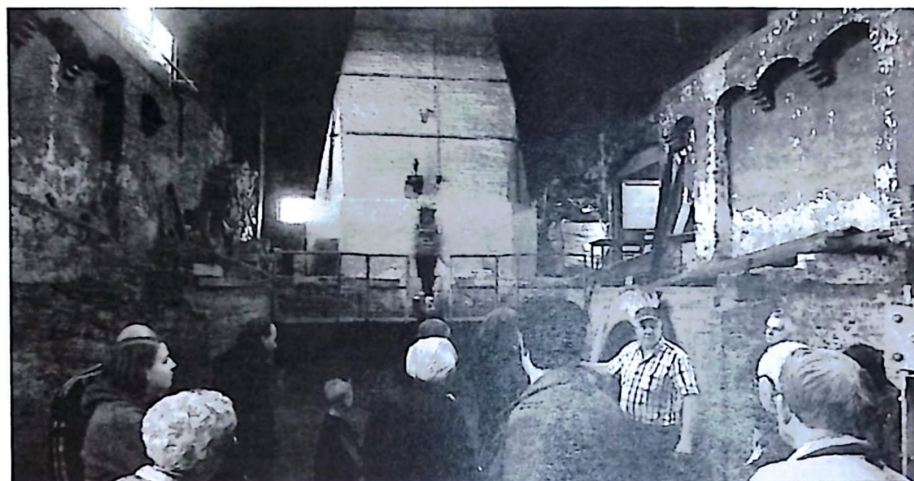
Als beweegkracht wordt aangewend handen- of machinalen arbeid zonder machinale steun van stoom, gas, water of wind."

Zoals in de vergunning al is gezegd, worden in de gietkuil de grote klokken opgebouwd. Vroeger gebeurde dat daar met alle klokken, de grote en de kleine. Boven aan de rand van de gietkuil bevindt zich de smeltoven, waarin het klokkenbrons gesmolten wordt.

De smeltoven in de huidige klokkengieterij (zie afbeelding klok 1) is een grote stenen opbouw als van een schoorsteen met onderin een soort 'badkuip', smelthaard, met een plafond. Boven het plafond bevindt zich een ruimte waar de smelthaard via indirecte verwarming (verhitting) in verbinding staat met de oven waar het hout verbrand wordt, de zogenaamde vuurbrug. In de ruimte boven dat plafond zitten 'trekgaten' om de hitte over de smelthaard te sturen. Het brons voor de klokken wordt in de smelthaard gestapeld en deze is toegankelijk via een laaddeur aan de zijkant van de smeltoven. De echte oven, waar het hout verbrand wordt, zit dus achter de smelthaard.

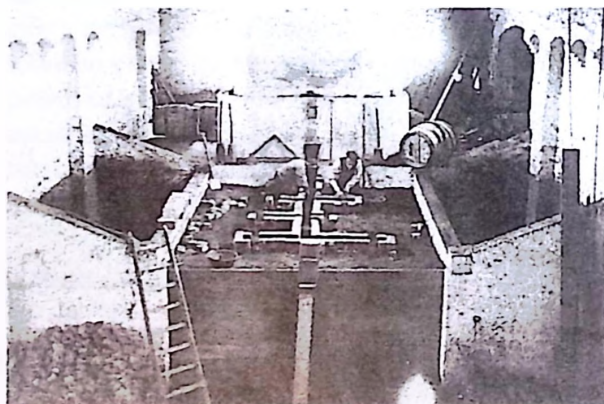
Het gehele vorm- en gietproces van grote klokken speelt zich af in de zogenoemde gietkuil. Op deze prent uit 1767 ziet men bovendien rechts van de gietkuil een smeltoven.

Klokkengieter Frank Fritsen praat met veel passie over zijn bedrijf en de unieke houtgestookte smeltoven

Het brons wordt indirect verhit tot ongeveer 1100 graden Celsius. Dit wordt gemeten met een speciale thermometer. Vroeger zag de klokkengieter aan de kleur van het hete brons wat ongeveer de goede temperatuur was.

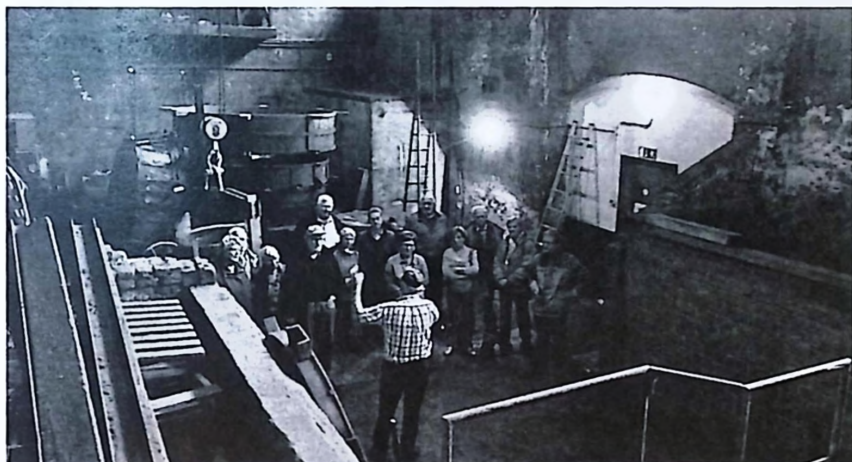
De smeltoven met daarin het klokkenbrons is aan de voorkant afgesloten met een lemen prop die in de gietloop zit. Wanneer de klok of alle klokken 'gietklaar' zijn, is het moment aangebroken om de leemprop te verwijderen en het vloeibare brons in de klokken te

Gietkuil, gereed voor het gieten

laten stromen. Wanneer het één klok betreft, wordt er meestal een grote gietkan gebruikt waarin het brons vloeit om die daarna met een hijsinstallatie naar de klok te transporteren en dan het brons in de klok te gieten. Het brons is dan inmiddels ongeveer 1070 graden Celsius, wat de goede temperatuur is voor het gieten van een klok. Vroeger werden de klokken opgesloten in de gietkuil door deze helemaal met zand te vullen en aan te stampen. Tegenwoordig worden de klokken opgesloten in grote ronde 'ringen', die met stalen banden versterkt zijn.

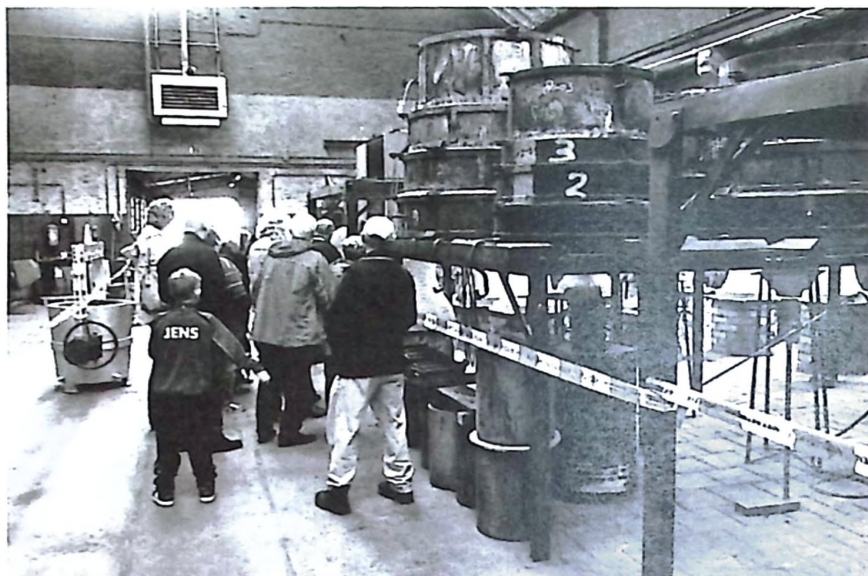
Afhankelijk van de grootte van de klok duurt het proces van een klok gieten ongeveer 15 minuten. Het bouwen, metselen, modelleren met leem, teksten aanbrengen in was, etc. duurt echter vele malen langer. Het gieten van klokken is voor 95% handwerk. Het smelten van het

Op de achtergrond de ringen waarin de klok wordt opgesloten

brons en het op de goede temperatuur brengen in de grote oven duurt ongeveer 6 uur en is afhankelijk van de weersgesteldheid en de hoeveelheid brons die gesmolten moet worden.

Wanneer een grote klok (± 2000 kilo) gegoten is, duurt het ongeveer 4 tot 7 dagen voordat deze zover is afgekoeld dat deze uitgepakt kan worden. Wanneer de klokken nog groter zijn duurt dit proces langer.

Links de gietkroes voor de kleinere klokken

De klokken onder de 2000 kilo

Zoals al gezegd worden de kleinere klokken gebouwd en gegoten in de hal achter de grote smeltoven. Deze hal is in 1947 gebouwd als eerste uitbreiding van de klokkengieterij. Na de Tweede Wereldoorlog was er grote vraag naar klokken en moesten er veel nieuwe klokken gegoten worden.

Het proces is niet anders dan voor een grote klok, maar duurt wel wat korter omdat de klokken kleiner zijn. In deze hal worden ze ook gegoten met behulp van een kleinere gietkroes.

In de laatste hal, die in 1956 is gebouwd, worden de klokken verder geprepareerd, d.w.z. dat ze opgepoetst en gestemd worden en voorzien van een klepel. Verder worden ze klaargemaakt voor bijvoorbeeld een carillon, dat men daar ook bouwt.

Op deze monumentendag was het voor Frank Fritsen onmogelijk om op alle plaatsen tegelijk te zijn of alle groepen te begeleiden. Een

De laatste hal, waar de klokken worden opgepoetst, gestemd en voorzien van een klepel

viertal leden van de heemkundekring had zich goed voorbereid om verdere uitleg op verschillende plaatsen te geven en natuurlijk had Frank deze mensen goed geïnstrueerd, zodat de bezoekers een goed beeld hebben gekregen van datgene wat er nodig is om een klok te maken.

En als u goed geluisterd hebt en wanneer u dit artikel helemaal gelezen hebt, hebt u niet alleen de klok horen luiden, maar weet u dus ook (een klein beetje) waar de klepel hangt.

Het waren heel mooie, succesvolle dagen en we hopen dat we dit bezoek nog eens kunnen herhalen op niet al te lange termijn.

Een bijzondere vondst

Henk van Beek

Zoals bekend is de voormalige Mariakerk die aan de Laarweg heeft gestaan in 1648 door de protestanten geconfisqueerd, in beslag genomen. Volgens oude beschrijvingen was het een prachtige, statige kerk. Je vraagt je dan ook af wat dat handjevol protestanten ermee aan moest. Maar, het was niet anders. Na de sloop kregen de protestanten, net als de katholieken, in 1846 een nieuwe kerk. Aan de Kouwenberg verscheen een achtkantig kerkje voor de Hervormde Gemeente. Rond 1871 moest het schip van dit kerkje

worden gesloopt vanwege grote bouwtechnische problemen. Daarom werd er een nieuw schip gebouwd. De consistoriekamer bleef staan.

In 1846 werd de preekstoel uit de kerk aan de Laarweg overgebracht naar het kerkje aan de Kouwenberg. Deze preekstoel is waarschijnlijk rond 1655 in opdracht van de protestante gemeenschap aangeschaft. De stijl is kennelijk 'Mechels'. De preekstoel is

van eikenhout gemaakt en is lange tijd 'blank' geweest. Helaas is deze waarschijnlijk in de 19^e eeuw beschilderd. De grote wens van het huidige stichtingsbestuur is om de preekstoel nog ooit in de oude staat te herstellen. Echter, dat is niet eenvoudig en niet

goedkoop. Er worden nu andere prioriteiten gesteld. Behalve de preekstoel is ook de doopvont afkomstig uit de voormalige kerk aan de Laarweg. In de 18^e-eeuwse kerkrekeningen is te lezen dat de doopvont in 1762 door Dielis Sluijers werd geleverd.

De doopvont

Onlangs werd er een mooie ontdekking gedaan. Een van onze dorpsgenoten, die liever anoniem wil blijven, kocht op een veiling een tinnen kannetje. Bij nadere bestudering bleek dat er op de onderkant het een en ander was gegraveerd. “Kerk Aarle

1761” staat er te lezen.

Ondergetekende dook wederom in de Aarlese archieven in het RHIC en zocht er de kerkrekeningen op. In de kerkrekening van 1761 staat genoteerd dat er in december 1761 door Pieter van Ingen aan de Aarlese kerk “een tinnen avondmaalkannetje met graving” was geleverd en wel voor de prijs van f. 5,50. Nou, mooier kan het niet! Het kannetje staat inmiddels te pronken in de huiskamer van eerder genoemde dorpsgenoot. Een foto ervan tref je hier aan.

Er was eens...

Louis Barten

Sprookjes beginnen vaak met de woorden: 'Er was eens'. Na de berichten over de manier waarop het Regionaal Historisch Informatiecentrum in Eindhoven zijn financiële zaken wil regelen, hebben deze woorden een allesbehalve sprookjesachtige betekenis. Nico Arts, stadsarcheoloog Eindhoven, en Hans Joachim Schröter, fotograaf en beeldend kunstenaar te Eindhoven, hebben er hun licht al over laten schijnen in het ED, dat mijn bijdrage kennelijk niet op prijs stelde want men heeft die niet gepubliceerd.

Naar mijn mening is een archief de uitgesproken plaats waar 'er was eens...' de primaire bestaansgrond is en dat is geen sprookje. Toen de kleinere gemeenten zich bewust werden van het feit dat het beheer en bereikbaarheid van het archief betere voorzieningen eisten in de zin van ruimten met klimaatbeheersing en een leeszaal werd besloten tot het vormen van regionale archiefdiensten. Steeds meer mensen werden zich bewust van het belang van het kennen van hun afstamming, van het ontstaan van hun leefgemeenschap, van hun vereniging, van hun bedrijvigheid, kortom van alles wat de geschiedenis heeft gemaakt tot wat nu is. De universiteiten doen er alles aan om een beter historisch beeld te krijgen van het leven en werken van de Nederlanders en ze schakelen bij hun onderzoeken veel geïnteresseerde vrijwilligers in om hun plan te kunnen realiseren.

In navolging van dat gebeuren storten de regionale archivariissen zich op die en andere vrijwilligers om hun taak, de bereikbaarheid van de archieven voor de burger te realiseren. Bedrijven worden ervan overtuigd dat het belangrijk is hun bedrijfsarchieven bij de regioarchieven in beheer te geven.

Door de ontwikkeling van de zogenaamde sociale media ontstaan er onbegrensde mogelijkheden om al het prachtige dat in de archieven ligt opgeslagen voor iedereen bereikbaar te maken. Het

zijn de vrijwilligers die cursussen gaan volgen om het oud schrift te kunnen transcriberen naar leesbaar Nederlands en velen hebben zich zelfs laten scholen in het kunnen vertalen van het vele Latijn dat vroeger in officiële stukken werd gebruikt. Vanzelfsprekend moest er ook betaald personeel worden aangenomen om de nodige stukken bereikbaar te maken voor de vrijwilligers.

Internet is een van de primaire bronnen geworden voor historisch onderzoek en het aantal bezoekers aan de leeszalen van het archief vermindert. Bedrijven worden benaderd om enige tienduizenden euro's te betalen om hun archief te laten beheren, opschonen en dergelijke en de vrijwilligers worden nu voor de door hen bewezen dienst naar huis gestuurd.

Weten diegenen die dit veroorzaken dat zij hun eigen existentie te danken hebben aan die bedrijven, aan die vrijwilligers en aan de gebruikers en ook dat dit geen sprookje is?

Historia futuram vigilit, geschiedenis bewaakt de toekomst en rekt af in de volgende generatie. En dan?

‘Er was eens!’

Om die reden heb ik de stukken behorende bij het stuk ‘Notitieboek uit een nalatenschap’ niet, zoals in 30ste jaargang nr. 2 van het Hagelkruis vermeld, overgedragen aan het RHC te Eindhoven, maar aan Heemkundekring Helmond.

Tiendpalen in Aarle-Rixtel

Henk van Beek

Theo Meulendijks en Jan van Reijdt, vrijwilligers bij het Regionaal Historisch Centrum in Eindhoven, hebben onder meer een historisch-geografisch onderzoek uitgevoerd in de archieven van Aarle-Rixtel. Het resultaat is een overzicht van de bewoningsgeschiedenis van de Aarlese huizen, tot en met het kadaster van 1832. Deze overzichten, inclusief kaartmateriaal, zijn te vinden op de site van de SAS-Peelland: www.saspeelland.nl.

Dit monnikenwerk heeft veel interessante informatie opgeleverd. Niet alleen over de huizen, maar ook over het bestaan van zgn. tiendpalen. Zo blijkt er uit de geraadpleegde bronnen dat er op de Hoge Akkers, aan de Laarweg, ooit een tiendpaal heeft gestaan. Datzelfde geldt voor een perceel aan de Lieshoutseweg, naast de boerderij van de familie Aarden. Op de kadastrale kaart van 1832 worden deze percelen aangeduid met sectie A291, resp. sectie C71.

De tiende werd in Europa pas ingevoerd ten tijde van Pepijn III (714-768). Het was bedoeld als een sociale belasting die moest dienen ter financiering van de armenzorg, het levensonderhoud van parochiepriesters en de instandhouding van kerkgebouwen. De regel was dat iedereen een tiende deel van zijn oogst zou afdragen. Een derde van de tiende werd besteed aan sociale werken, een

Plattegrond van een deel van de Hoge Akkers. De pijl wijst naar het perceeltje waar de tiendpaal heeft gestaan. Ter oriëntatie: de Laarweg loopt diagonaal van rechtsonder naar linksboven. Rechtsonder is ook de plattegrond van de voormalige Aarlese kerk te zien.

derde kwam toe aan de dorps-pastoor en een derde aan de parochiekerk. In gebieden waar de tiende pas in latere eeuwen werd ingevoerd, kwam er ook een deel toe aan de bisschop.

Alhoewel de tiende in principe een kerkelijke en sociale belasting was, kwam ze op sommige plaatsen toch in het bezit van leken.

Soms kwam een tiende zelfs in het leengoed terecht. Tijdens de Franse revolutie werden de tienden

afgeschaft. Op sommige plaatsen staat nog een tiendschuur, zoals bij Tegelen, waarin een keramiekmuseum is gevestigd. In het

Tiendpalen markeren het gebied waarop het tiendrecht rustte

In een tiendschuur werd de belasting, betaald in natura, opgeslagen. Aarlese archief komt men nog verscheidene stukken tegen die betrekking hebben op de tienden. Inmiddels gaan er stemmen op om op de Hoge Akkers en/of aan de Lieshoutseweg weer een Tiendpaal te plaatsen!

Het Strijps Heike

Henk van Beek

Wereldwijd zijn er in de loop der eeuwen heel wat grensconflicten uitgevochten, waarbij honderdduizenden zijn omgekomen. Ook de Aarlese geschiedenis kent een aantal 'grensconflicten'.

Mensenoffers zijn hierbij echter nauwelijks gebracht. Een enkele keer kwam het hierbij echter wel degelijk tot een stevig handgemeen. Zo heeft de grens tussen Aarle en Stiphout menig keer tot hoog oplopende ruzies geleid. Tot 1642 was Aarle-Rixtel samen met Beek, Donk en Stiphout één heerlijkheid. Kasteel Croy stond tot die tijd op Aarles grondgebied. Toen Stiphout in 1642 een zelfstandige heerlijkheid werd, meende de nieuwe heer van Stiphout dat ook kasteel Croy tot diens heerlijkheid behoorde. Dat was echter geen vanzelfsprekendheid. In de dingrollen van Stiphout en die van Aarle kom je dan ook regelmatig conflicten tegen tussen het corpus van Stiphout en dat van Aarle. Aangezien de heer van Stiphout op kasteel Croy woonde zou het logisch zijn dat het kasteel tot diens heerlijkheid behoorde, althans zo dachten de Stiphoutenaren en hun heer er ook over. Echter, het was pas in

1789 dat het kasteel daadwerkelijk tot Stiphout ging behoren. De toenmalige eigenaar/bewoner, jonkheer Johan Gideon van der

Een fragment van de kaart van de heerlijkheid Stiphout en Croy uit 1651. Het westen is onder, het oosten boven. In het midden ligt Strijps Heike. Links op de kaart loopt de Goorloop. Op deze kaart is goed te zien dat kasteel Croy net buiten de grens van de heerlijkheid (op Aarles grondgebied) ligt

Brugghen, heeft dat - mede dankzij zijn lidmaatschap van de Tweede Kamer en zijn 'netwerken' - voor elkaar gekregen. Pas toen kwam een eeuwen durend conflict aan zijn eind en verdween kasteel Croy van de Huizenlijst van Aarle. Hetzelfde overkwam het Strijps Heike, een klein geïsoleerd stuk heidegrond aan de westkant van het kasteel. Hier werd menig conflict uitgevochten over wie hier zijn schapen mocht laten grazen, de Aarlesen of de Stiphoutenaren. Maar afijn, zoals gezegd kwam aan deze onduidelijkheid in 1789 een einde. Uiteindelijk liet Jonker van der Brugghen het Heike ontginnen en er een prachtig landgoed aanleggen. In het archief is nog een mooie kaart aanwezig waarop dit landgoed staat afgebeeld. Er ontstond een soort kampenland-schap: eikenlanen met er tussenin grote bloemperken, fruitbomen en sierhout. Later kreeg freule Johanna Constance van haar vader een prachtig prieeltje cadeau waarin zij haar teken- en schilderkunsten kon botvieren. Zoals bekend kwam na de dood van de freule het kasteel en landgoed in eigendom van de Stichting Geloof Hoop en Liefde, die het kasteel de functie van bejaardenhuis gaf, waarbij de zusters van Liefde voor een lange periode de zorg voor de oudjes op zich namen. Het voormalig Strijps Heike werd samen met de overige gronden als landbouwgrond in gebruik genomen en dat is tot op de dag van vandaag nog steeds zo.

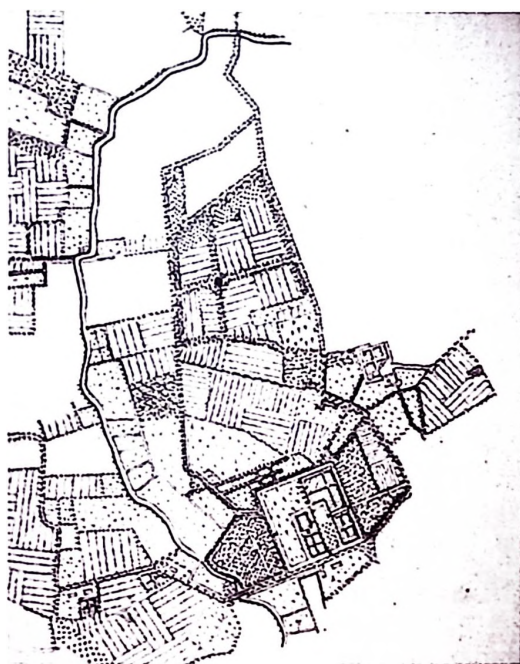
Wie heden ten dage het 'slakkenpad' inloopt, het pad ten zuiden van de buitengracht, waant zich vrij snel in een andere wereld. Rechts heeft men mooi zicht op de zuidkant van het kasteel en links doemt een waar 'oerbos' op, althans zo lijkt het. Het bos wordt doorkruist door sloten en rabatten, aarden wallen, waarop vroeger het geriefhout, timmerhout groeide. Ook vind je hier nog de restanten van een soort eendenvijver, waarschijnlijk nog ooit voor de eendenjacht gebruikt.

Verderop gaat het pad naar links, dan weer naar rechts en heeft men een wijds uitzicht over het dal van de Goorloop en de hoge

dekzandruggen aan weerszijden hiervan. Op een gegeven moment stijgt het pad langzaam een paar meter en komt men aan de grens van het voormalige komdal van de Goorloop, dat hier met een grote boog langs het kasteel loopt om in oostelijke richting weer naar het nauwere beekdal af te buigen. De bouwheer van het kasteel, waarschijnlijk Willem van Erp, koos voor deze strategische plek, omdat het kasteel op die manier aan drie kanten werd omgeven door het eerdergenoemde komdal, dat in die tijd uit een nagenoeg ondoordringbaar moeras bestond.

Inmiddels zijn we aangeland op het eerdergenoemd voormalig Strijps Heike, waar Broos en Jeanne Biemans de scepter zwaaien over hun tuinderij. Wie kent niet die lekkere sappige appels en peren en die heerlijke zoete aardbeien? Vanaf hier heb je aan de linkerkant nog een mooier uitzicht dan eerder het geval was, althans tussen de hoog opgaande eiken door. Rechts accentueert een hoge coniferen haag de rand van het komdal. In de laagte, de Beemd, staan lange rijen perenbomen. Die leveren de ‘Conference’, een van de heerlijkste perensoorten. Dat weten ze in Rusland ook, want een groot deel van de oogst gaat daar naar toe. Op de hoge dekzandrug van het voormalig Strijps Heike staan stellingen met aardbeien en grote aantallen appelboompjes. De boompjes zijn relatief klein, maar elk boompje levert elk jaar gemiddeld zo’n 15 kilo appels! Aan de zuidkant van het pad zie je ook een perceel appelbomen dat is afgesloten met een hek. Op het hek bevindt zich een bordje met de tekst “verboden toegang voor luizen, snuitkevers en bladmineerders”. Ja, Broos heeft gevoel voor humor! Even later kom je bij een andere tak van de ‘Croyfamilie’, de groene weiden van Jos en Jolanda Kuijpers. Iedereen kent wel die koeienstal aan de Karel Jonkerlaan, met als opschrift ‘Krekwakwo’. Ook hier is het heerlijk toeven. Tijdens hoogzomer liggen de koeien hier lekker te herkauwen in de luwte van de hoogopgaande eiken. Nu we hier zijn aangeland gaan we rechts de Croylaan in. Na het passeren van de boerderij van Jos en

Jolanda komen we weer bij Broos en Jeanne. Vlak voor de boerderij zie je rechts van de weg nog een brede sloot, een soort gracht. Ooit was die een stuk breder. Dat is nog te zien op een oude foto van pastoor Coenen uit het fotobestand van de heemkamer. In de schuren van Broos brengt elk jaar een aantal boerenzwaluwpaartjes hun jongen groot. Het is een mooi gezicht als je de ouders hier af en aan ziet vliegen. In een van de schuren huist zelfs een kerkuil enpaar dat jaarlijks twee of meer jongen op de wereld zet. En wat te denken van die prachtig ingerichte streekwinkel waar je het heerlijkste fruit, wijn, jam en wat allemaal niet meer. kan vinden?! Het kost dan ook moeite om de wandeling voort te zetten. Weldra komen we bij de oprijlaan van het kasteel. Het voormalige landarbeidershuisje, dat hier tegenover stond, en

waarin nog heel wat Aarlese gezinnen hebben gewoond, is inmiddels gesloopt en vervangen door een weinig tot de verbeelding sprekende paardenstal. Maar ja, ook op Croy heeft de tijd niet stil gestaan, zelfs niet op het Strijps Heike!

Een fragment van een kaart uit 1800 met een ontwerp van het landschapspark. Het westen is boven, het oosten onder.

Het wonen als oorzaak van problemen

Louis Barten

In deze tijd waarin het wonen weer in het middelpunt van de belangstelling staat, dacht ik aan een werkstuk dat ik ruim vijftig jaar geleden als afsluiting van een studie heb gemaakt met als thema: "Het wonen als oorzaak van problemen". In het tweede hoofdstuk heb ik het een en ander vermeld over wat de geschiedenis ons heeft geleerd over wonen.

Wanneer wij die geschiedenis er op nalezen zien we dat met de culturele veranderingen ook de eisen die aan het wonen worden gesteld veranderen. Misschien is het beter te zeggen dat er geen sprake is van veranderen van de eisen, maar van een uitbreiden daarvan. De primitiefste functie van een woning is namelijk gelijk gebleven, in de loop der tijd zijn er alleen maar functies aan toegevoegd.

Bij de primitieve, prehistorische mens had de woning alleen de bedoeling te beschermen tegen invloeden van de natuur. Men richtte windschermen op, een wand van takken of ander materiaal, al naargelang de natuur beschikbaar stelde. Deze schermen ontwikkelden zich tot een hut. Zo kon men zich beschermen niet alleen tegen de wind, maar ook tegen zon, koude, regen en aanvallen van gevaarlijk dieren.

Elk klimaat en elke streek deed zijn specifieke aanvallen op de mens en dat heeft ertoe geleid dat er verschillende typen hutten ontstonden. We kennen de iglo in de poolstreken, de paalwoning langs de rivieren, de holenwoning in bergachtig gebied en plaggenhutten in veengebieden.

Aanvankelijk leefden de mensen in familieverbanden, grootouders, ouders, kinderen en kleinkinderen. Deze zogenaamde 'Grossfamilie' had een eigen hut waarin het hele gezelschap onderdak vond. Uit vondsten en onderzoekingen is gebleken dat er hutten zijn geweest van wel 80 meter lang.

Kennelijk is men uit zijn jasje of beter uit zijn hutje gegroeid. Op dat moment ontstond de 'stamvorm' met andere woorden, elke tak van de familie ging zijn eigen hut bouwen. Die hutten boden elk toch nog onderdak aan een 'Grossfamilie' van twee of drie generaties.

Intern is men in de loop van de tijd de woning gaan verdelen in 'functievertrekken'.

Ongeveer 2000 jaar voor onze jaartelling vond men in Griekenland het zogenaamde 'mageron-type.' Deze woning had een woonvertrek, via een doorgang verbonden met een van voren open maar wel overdekte ruimte, de voorhal. Deze ruimte grensde aan een binnenplaats met vertrekken voor de mannen, de vrouwen, de slaven, de slavinnen. Het is de grondvorm van latere woningen waarvan een duidelijk voorbeeld nu nog gevonden kan worden in oude boerderijen, o.a. in Zuid-Limburg, maar ook onze patiowoning lijkt er veel op.

Rond 300 jaar voor Christus kwamen er al woningen met verdiepingen en afzonderlijke woon-, eet-, en slaapvertrekken. Huizen met een verdeling in verschillende vertrekken met afzonderlijke functies is zeer lang voorbehouden gebleven aan de hogere standen.

Het bezit van een woning en het gebruik van een woning is eeuwenlang gekoppeld geweest aan het bezit van de grond en daarmee is ook het verschijnsel huurwoning eeuwenoud. Al in de middeleeuwen werden er woningen voor verhuur gebouwd. Het rijtjeshuis voor één gezin kwam het meest voor. Het was één ruimte onder één dak gebouwd, door houten wanden verdeeld in afzonderlijke woonvertrekken. Zoldervloer en bedstee kwamen pas later. Men kende ook het zogenaamde onder- en bovenhuis met op elke verdieping twee éénkamerwoningen achter elkaar en later de kelderwoningen.

De huisvesting van de gewone burgers was naar onze huidige begrippen abominabel en in de steden vaak nog slechter dan op het

platteland. In de stad sprak men steeds over de noodzaak van het groot blijven van het schootsveld en men probeerde alle woongelegenheid binnen de grenzen van de stadsgrachten of muren te houden. In de stad waren veel woningen, zoals men schertsend zei, onverklaarbaar bewoond. Het begrip 'onbewoonbaar verklaren' van woningen stamt echter pas van na de industriële revolutie en de daarop volgende sociale revolutie. In de dorpen was er in het algemeen meer ruimte rond de woning dan er in.

Waar men woonde, in welke buurt was van wezenlijk belang voor de sociale status. Rond de vorige eeuwwisseling woonde ruim 30% van de bevolking in eerder genoemde eengezinswoningen. De woonomstandigheden waren vaak niet geweldig, maar wat erger was, ze waren heel dikwijls onhygiënisch en ongezond. Van medische zijde werd herhaaldelijk gewezen op de gevaren voor de volksgezondheid.

De zorg voor de arbeiders werd, al dan niet uit eigenbelang van de werkgever, groter. Vanaf de jaren 1890 kwamen er Inspecteurs van de Arbeid die in hun verslagen regelmatig melding maakten van slechte woonomstandigheden en aandacht vroegen voor betere huisvesting van de arbeiders. Voor die tijd hadden gezondheidscommissies bij de overheid ook al aan de bel getrokken.

Al die sociale motieven leidden in 1901 tot een Woningwet ten behoeve van de verbetering van de volkshuisvesting. Echt van harte ging dat echter vaak niet, waar het maar even kon werd er beknipt. De grote bedrijven, zoals in onze contreien Philips, namen het voortouw. De nieuwe wet regelde de overheidszorg m.b.t. de woningbouw en gaf aan wat rijk, provincie en gemeenten in deze te doen hadden. Ze konden voorschriften uitvaardigen ten aanzien van de eisen waaraan een woning moest voldoen en wanneer een woning onbewoonbaar verklaard kon worden.

De minimum oppervlakte van een huis diende 33 m² te zijn met een leefruimte die minimaal 2 meter 75 centimeter hoog moest zijn. Elk vertrek moest een raam hebben en de achterkant van het huis diende minstens 3 meter van het daarachter gelegen perceel te liggen. Er waren twee stookplaatsen vereist, een watervoorziening, een afvoer en een privaat, een toilet. Alkoven en bedsteden werden verboden, in kelders mocht niet worden geslapen evenmin op zolders als die niet waren geïsoleerd tegen hitte en kou. Er moest een aparte slaapkamer zijn, een voor jongens en een voor meisjes. Tegen 1900 hadden de meeste nieuwe huizen een kachel, een fornuis voor verwarming en om op te koken, gestookt met hout, turf en/of steenkool. Het petroleumstelletje en olielamp kwamen de kaars vervangen. Kamer en keuken werden afzonderlijke ruimten. Gezelligheid en huiselijkheid werden steeds meer identieke begrippen.

In het katholieke Brabant verschenen steeds meer steendrukken aan de wand met afbeeldingen van heiligen en kruisbeelden. Beeldjes van Maria en diverse andere heiligen waren in elk vertrek te vinden.

Tengevolge van de grote woningnood na de Eerste Wereldoorlog konden de gemeenten niet langer hun taak verzaken wat de volkshuisvesting betreft. Er ontstond een soort gedwongen samenwerking tussen gemeente en woningbouwvereniging en/of particulier initiatief, in de pas gehouden door de Woningwet. De woningvoorraad en kwaliteit namen toe. De overheid beperkte zich tot aanvullend reageren op de vrije woningmarkt.

Men ging onderkennen dat er een oorzaak-gevolgrelatie bestond tussen huisvesting en besmettelijke ziekten, die zich niet beperkten tot de onderste lagen van de bevolking. Volkshuisvesting werd een 'rijkszaak en een gemeentelijke taak', zoals de slogan toen luidde. De gemeentelijke bevoegdheden inzake woningtoezicht, onbewoonbaarverklaring, onteigening en krotopruiming werden aanvankelijk slechts schoorvoetend uitgevoerd.

Heemkundekring "BARTHOLD VAN HEESSEL"

De kring is opgericht in 1952 en stelt zich ten doel het bevorderen in brede kring van de belangstelling voor en de kennis van eigen streek, volk en gebruiken en van heemkundig waardevolle overblijfselen uit vroeger tijden. Om dit doel te realiseren kent de Heemkundekring de volgende werkgroepen:

archeologie	genealogie
bibliotheek/archief	lezingen/cursussen
dorpswandelingen	monumenten
educatie	redactieraad 'Het Hagelkruis

MUSEUM HEEMKAMER "BARTHOLD VAN HEESSEL"

In het voormalige pensionaat 'Mariëngaarde' aan de Bosscheweg 14a is de heemkamer gevestigd en is ook het museum ondergebracht.

In het museum bevindt zich een uitgebreide verzameling bezienswaardige voorwerpen, die merendeels een relatie hebben met Aarle-Rixtel.

In verschillende opstellingen wordt aandacht geschonken aan de gilden en andere verenigingen, aan het kadaster, het geloofsleven, het onderwijs en diverse ambachten.

Er is ook een rijke verzameling archeologische vondsten tentoongesteld.

De openingstijden van het museum

Van september t/m juni:

- iedere dinsdag van 9 tot 12 uur en van 20 tot 22 uur
- de 1e zondag van de maand van 14 tot 17 uur.

In juli en augustus:

- iedere zondag van 14 tot 17 uur.

Voor groepen is het mogelijk, na telefonische afspraak, het museum ook op andere tijden te bezoeken. Telefoon: 0492 382763.

Entree € 2,- voor volwassenen en € 0,50 voor kinderen.

